

Bidrag til Tisted's Handelshistorie i det 17. Aarhundrede.

Ved Arkivar JOHAN HVIDTFELDT.

HVIS de danske købstæders toldregnskaber var bevaret fuldstændigt fra fortiden, vilde vi deri have et materiale til aar for aar i de mindste enkeltheder at kunne følge den danske handels udvikling. Men fortiden havde ingen forstaaelse af dette materiales historiske værdi. Haardhændede kassationer tilintetgjorde næsten alt. Kun enkelte antegnelser, ekstrakter og lignende er bevaret.

Hertil kommer, at en stor del af de varer, der importeredes til eller eksporteredes fra Tisted - alle de, der blev sejlet til eller fra byen - skulde fortolde i Aalborg. Tolderen i byen fik egentlig kun at gøre med den saakaldte skudehandel, udvekslingen af varer - især korn og tømmer - mellem Jyllands vestkyst og Norges sydkyst. Da denne handel udførligt er behandlet andetsteds, skal der ikke nærmere gaaes ind herpaa¹).

Tisted handel i det 17. aarhundrede maa ses i sammenhæng med Aalborg, thi denne By dominerede fuldstændigt heroppe i Limfjorden og generede sine konkurrenter paa det alvorligste. Dens købmænd købte bøndernes varer op og leverede dem, hvad de skulde bruge. Gang paa gang blev der klaget. Gang paa gang førtes der retssager, uden at forholdene af den grund synes at være blevet bedre. Af disse sammenstød kan nævnes det i 1619, der begyndte med, at Aalborg by den 30. juli 1619 klagede til Manderup Parsbjerg, der var lensmand i Aalborg: Mange af borgerskabet havde beklaget sig over, ". . . hvorledes borgmester og raad udi Tisted vilde formene dem at købe, sælge eller handle med nogen af dem, som bo og bygge paa fire mils vej nær omkring deres by, saavel som bønderne, som og bor paa fire mile nær Tisted, at maa købe med borgerne her udi Aalborg eller andre steder udi frie markeder; deslige vilde de og forbyde Aalborg borgere at levere bønderne udi Feggesund (som ligger paa Hannæs udi Aalborg slots len), hvis gods, humle, staa, salt og andre varer, de dem til deres hus' behov solgt har. Saa og vil formene vores borgere igen at indtage udi fornævnte sund, hvis korn de udi læster og halve læster af bønderne købt og dem tilforhandlet har, denne by, saavel som bønderne, til stor mærkelig skade, endog som vi formener, at de af Tisted ikke skal føre saa meget gods og varer til deres by, som de kan forsørge adelen, præster og bønder med, der saa vidt er omkring liggende, ej heller, at de skulde kunne til deres by alene købe og tilforhandle dem adelens, præsters, fogders og bøndernes korn, øxen, smør og andre varer, som de har at sælge og aflade, hvilken frihed de understaar den efter salig højlovelig ihukommelse kong Frederiks konfirmats, at de skulde nyde Viborg privilegier og friheder, som formelder, at ingen udkommen købmand skal købe eller sælge paa landsbyerne, paa fire mile nær omkring Viborg by, hvilket vi formene, borgerne udi Tisted med vrang undervisning og beretning at have forhvervet, efterdi Nykøbing Mors ligger udi samme deres frihed, som de dem efter forskrevne konfirmats tilholder, og er tre smaa mile nær Tisted, og de tilholder dem fire mile efter Viborg privilegier. Og efterdi eders fromhed hidindtil og altid har været os gunstig og "tilgeneget" at forfremme os og denne fattige bys næring, saa er endnu til eders fromhed vores ganske ydmygelige fortrøstning, bøn og begæring, baade paa vores og menige borgeres vegne, at eders fromhed som vores gunstige her lensmand vilde tilforhjulpe hos kongelige majestæt, vores allernaadigste herre, at saadanne deres privilegier og store friheder, vores fattige by til stor afbræk og skade paa vores næring og "biering" maatte naadigst blive anset og, om muligt er, afskaffet, efterdi vi ulige højere baade skatter og giver til kongelig majestæt og kronen end de udi Tisted, uanset at vi har hverken ager eller eng at bruge

¹ Jyske samlinger 5. række, 2. bind 29 ff. og der anført litteratur.

til vores by, men alene skal nære os af vores købmandsskab og haandtering. . . ."

Faa dage efter, den 2. august, skrev Manderup Parsbjerg til kansleren Chr. Friis til Kragerup og anbefalede Aalborg borgernes anmodning, idet han blandt andet paapegede, at Tisted bys privilegier kunde komme til at betyde et faktisk monopol og derved influere paa priserne "borger og bønder til stor skade"²). Regeringen fulgte lensmandens indstilling og udstedte den 16. september samme aar et brev om, at borgerne fra Aalborg maatte handle i Feggesund og andre steder³). Megen fornøjelse fik disse dog ikke af brevet, thi allerede den 7. januar 1620 udstedtes et kongeligt brev om, at borgmester og raad snarest muligt skulde indsende det til kongens kancelli, da hele spørgsmaalet var indstevnet for retten og endnu ikke afgjort⁴). I randen af brevbogen bemærkes det da ogsaa, at brevet i oktober 1620 atter indleveredes i kancelliet. I forbindelse hermed staa sikkert den sag, som i 1620 procederedes for Viborg landsting, og hvori en borger fra Aalborg beskyldtes for at have drevet forprang med bønderne i Feggesund, hvilket borgerne i Tisted mente var imod deres privilegier og den kontrakt, som i 1581 var blevet sluttet mellem de to byer, og hvorved Aalborg havde forpligtet sig til ikke at drive forprang i Tisted's frihed⁵).

Selvom toldmaterialet som nævnt er saa knapt, er det dog muligt derigennem at kaste lidt lys over forholdet mellem de to byer; thi fra 1668 findes der i toldregnskabet bevaret en "specifikation paa hvis købmandsvarer, som fra Aalborg toldsted hid til byen er opført og enten der eller paa andre toldsteder her i riget

² Manderup Parsbjergs brev og kopi af Aalborgs klage findes i: Indkomne Breve til Danske Kancelli 1619 2. August (i Rigsarkivet).

³ A. V. Secher: Corpus Const. Danicæ III 590.

⁴ Kancelliets Brevbøger 1616-1620, 759.

⁵ Jyske Samlinger 5. række, 2. bind 34.

fortoldet og frigt, hvorfor her fri passerer og det som følger . . .". Da alle skibe jo maatte passere Aalborg, vil det altsaa sige, at vi her har en fortegnelse over alt, hvad der ad vandvejen er indført til Tisted⁶). Ialt nævnes der 20 skippere, som har indført varer til byen, heraf var 9 hjemmehørende i Tisted, 6 i Aalborg, 2 i Nykøbing Mors, 1 paa Læsø, 1 i København og 1 i Nørre Sundby. At tistedskippere nævnes 9 gange, betyder ikke, at der paa denne tid har været saa mange skibe i byen. Tallet af skibe, hjemmehørende i Tisted, synes at have været seks, som førtes af følgende: Jep Jensen, Morten Thomsen, Chr. Jensen, Gravers Lausen, Mikkel Erlandsen og Jesper Christensen. De to sidstes skibe var paa henholdsvis 18 og 10 læster. Tyve aar senere har vi en fuldstændig indberetning fra toldereren i Tisted angaaende skibene i hans distrikt. Foruden de skibe, der hørte hjemme paa vestkysten, og hvoraf fire ejedes af tistedborgere, fandtes der følgende skibe i byen: 1 paa 13 læster, 1 paa 9, 1 paa 5, 1 paa 4 og 2 paa 3 læster. Skippernes (eller muligvis redernes) navne var: Mikkel Erlandsen, Peder Nielsen, Laurids Jacobsen, Laurids Pedersen, Mads Jørgensen og Tommes Madsen⁷). Det var altsaa ingen anselig handelsflaade, Tisted kunde mønstre i 1688. Den samlede drægtighed var paa 37 læster eller ca. 74 tons, men mange byer havde den mindre, for ikke at tale om dem, der slet ingen havde paa dette tidspunkt.

Medens skibsfarten i 1668 især var paa Tisted og Aalborgs hænder, var forholdet med hensyn til handelen et helt andet; af de 20 skibsladninger, der her er tale om, kom de 12 fra Aalborg, 3 fra København, 4 fra Lübeck og 1 fra Odense⁸). Varerne synes altsaa først og fremmest at være kommet fra Aalborg, men da ladningerne langt fra var lige store, er det nødvendigt at belyse spørgsmaalet nærmere.

Den følgende tabel giver en oversigt over de vigtigste af de indførte varer og viser, hvorledes de fordeler sig paa de forskellige steder. Hvad angaar de varer, der opføres som indført fra Norge, maa det bemærkes, at de ikke er indført gennem Limfjorden, men til vestkysten. De er medtaget for at give et indtryk af, hvad det var sandskuderne havde i lasten foruden lummer. Hvormange af disse varer, der er ført til Tisted, er det ikke muligt at oplyse noget om.

	Fra København	Fra Lübeck	Fra Aalborg	Herfra tilh. Aalborgs borgere	Fra Norge
Tønder salt	108	56	319½	133	76
Lispund hør	15	640	151+10 stk.	71+2 stk.	
Lispund blaar		25	1 stk.		12½
Lispund humle		988	56+92 td.	16+12 td.	3
Tønder tjære		28	8	2	6¼
Skippund jærn		34	11½+16 stk.	4	5
Skippund hamp		10	1 ¹⁷ / ₃₀ +1 stk.	1 ⁷ / ₁₀	
Tønder sæbe	37¼		2¼		
Kister glas		2½	1 td.		
Pund tobak		160	130+81 ks.	80+4 ks.	612
Skippund klumpbly		7			
Ankre brændevin			2½	2½	17½
Tønder kringler		28	5		
Pund Urtekramvarer ⁹)		292			20

⁶ Fortegnelsen findes imellem Tistedes toldregnskaber i Rigsarkivet. Om den fortegnelse, der sammesteds findes over varer, der er indført fra Norge, se Jyske Samlinger 5. række 2. bind 78.

⁷ Rtk. Diverse Sager Told- og Konsumtionsvæsnet vedk. E. [1670]-1759.

⁸ I to tilfælde, hvor der intet skipper er nævnt foran navnet, er der regnet med, at varerne er indført over land. I december maatte nogle varer fra Lübeck, som var indført paa Skib til Aalborg, føres til Tisted paa vogn paa grund af vinterens strenghed. Denne ladning er dog beregnet som skibsladning fra Lübeck.

⁹ Hertil er regnet: Ingefær, svedsker, mandler, figner, risengryn, korender, rosiner og peber.

Foruden disse mere almindelige og til en vis grad nødvendige og uundværlige varer indførtes der ogsaa en del mere specielle varer, tøj af forskellig art og oprindelse som lybsk lærred, "frissey", brandenborgsk klæde, skotsk "kierssey" m. m., desuden forskellige farvestoffer, olie, staal, papir m. m., kort sagt alle de varer, som gav datidens krambod et mangeartet og spændende udseende og en særegen duft, og som maa have haft en dragende magt paa de ikke særlig forvante bønder, som kom ind til byen fra omegnen. Næsten alle disse varer toges hjem direkte fra Lübeck. Fra Norge indførtes foruden de i tabellen specificerede varer følgende: 56 td. norsk aske, 96 pund krudt, 54 barkede huder, 69 td. bark, 25 td. mos, 18 norske hopper, 3 skippund norske kakkellovne, 1 kakkelovn, 16 lispund gammelt kobber, 2 norske heste og 2 køer, 7 tørre laks og en pakke, 2 td. tran, 8 slibestene, 120 oksehoveder vin, 70 pund sukker, 1 fjerding bondepeberkager, 2 td. malurt, 1 stk. engelsk baj og 4 par uldkarter.

Foruden de specielle norske varer som aske og bark er der altsaa ogsaa ad denne vej kommet urtekramvarer, som selvfølgelig ikke kan være produceret i Norge, men først maa være indført dertil og saa atter udført.

Tabellens oversigt over indførte varer taler sit tydelige sprog. Danmarks hovedstad København betyder paa dette tidspunkt intet økonomisk, af danske byer er det alene Aalborg, der har nogen betydning, om end denne ikke tilnærmelsesvis er saa stor, som man skulde tro ved en betragtning af ladningernes fordeling paa de forskellige byer. Derimod faar vi gennem fortegnelsen et stærkt indtryk af, i hvor høj grad Lübeck stadig dominerer i de mindre danske provinsbyer. Dog kun hvad handelen angaar. Skibsfarten var udelukkende i hænderne paa de danske undersaatte. Dette er et forhold, som ikke er enestaaende for Tisted, men som har gyldighed for de fleste mindre købstæder, i hvert fald i Jylland.

I en særlig rubrik er der gjort rede for, hvilke af tabellens varer, der i regnskabet omtales som tilhørende Aalborgs borgere. Den er medtaget, fordi den viser, at disse har sendt deres agenter og skippere til Tisted og vel ogsaa til de andre limfjordsbyer. Fra

skibet er varenne saa blevet forhandlet; dog maa det antages, at aalborgenserne kun har maattet sælge til købmændene i Tisted og ikke til de øvrige borgere, altsaa en gros, ikke en detail, ellers vilde der jo være tale om et eklatant brud paa privilegierne. Selvom det i og for sig ikke er saa store varemængder, der er tale om, vidner det dog om en stærk økonomisk aktivitet fra aalborgensernes side i den vestlige del af Limfjorden.

I flere tilfælde fortælles det om skipperne, at de agter at losse varenne her oppe i fjorden, i et enkelt tilfælde siges det om den paagældende, der var fra Nykøbing Mors, at han havde forhandlet en del af varenne i Tisted og agtede at losse resten andre steder. Hvad tolderen mener hermed er ikke ganske klart. Muligt er det, at der tænkes paa andre af Limfjordens købstæder, men tænkes kan det ogsaa, at dette aalborgegods er blevet forhandlet direkte til bønderne; thi der er næppe grund til at antage, at aalborgenserne paa dette tidspunkt, ligesaa lidt som tidligere, skulde have respekteret Tistedes rettigheder.

Desværre gør materialet det ikke muligt at sige noget om, hvordan forholdet har været med hensyn til eksporten. Denne har saa at sige udelukkende bestaaet af landbrugsprodukter, som især er udført til Norge, dels fra vestkysten, dels gennem Limfjorden. Ogsaa i Lübeck var der endnu et marked for danske landbrugsprodukter. Skibene skulde jo derned og hente kramvarer, og det var derfor af betydning for ejerne eller chartererne af skibene, at de ikke behøvede at gaa derned i ballast. Foruden, korn var det især huder og skind, en del flæsk og noget Smør, som udførtes dertil¹⁰).

Det er ikke formaalet her at følge forholdet mellem Aalborg og Tisted gennem tiderne. Kun skal det nævnes, at forordningen af 28. januar 1682, der

begrænsede retten til udenrigshandel til nogle faa byer, var en stor økonomisk fordel for Aalborg, som var den eneste af limfjordsbyerne, der fik denne ret, hvilket betød, at de øvrige nu næsten var tvunget til at hente deres kramvarer her¹¹). Aalborg laa heller ikke paa den lade side, men søgte 1685 at faa gennemført, at skibene ikke maatte losse andre steder i Limfjorden end i Aalborg. Det lykkedes dog ikke for byen at faa sin stabelret anerkendt. Tværtimod fik stiftsbefalingsmanden nogle aar efter ordre til at hjælpe tistedborgerne mod overgreb fra Nibe, Løgstør og Aalborg¹²).

(Historisk Årbog for Thisted amt 1939, side 231-239)

¹⁰ Se Tisted bys toldregnskaber 1668 og original rentekammerresolution 1663 8. Marts.

¹¹ Om forordningen af 1682 og dens forløbere se: Vejle Amts Aarbøger 1935, 82 f.

¹² C. Klitgaard: Aalborg Handelsstands Historie 77; L. Fogtmann: Kgl. Rescripter, Resolutioner og Collegialbreve II 557.